

**TEKNOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ
METHODS OF TEACHING TECHNOLOGY**

UOT 372.864

Reyhan Tapdıq qızı Hacızadə

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi
Naxçıvan Dövlət Universitetinin fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı
<https://orcid.org/0000-0002-2287-2905>*

**ŞAĞIRDLƏRİN İDRAK FƏALİYYƏTİNDƏ TEXNİKİ YARADICILIQ
BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI**

Рейхан Тандыг гызы Гаджызаде

*преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета
докторант по программе доктора философии
Нахичеванского Государственного Университета*

**ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА
В ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Reyhan Tapdig Hajizade

*the teacher at Azerbaijan State Pedagogical University
doctorial student in the program of doctor of philosophy
of Nakhckivan State University*

**TECHNICAL CREATIVITY IN STUDENTS' COGNITIVE
ACTIVITY BUILDING SKILLS**

Xülasə. Məqalədə şagirdlərin idrak fəaliyyətində texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşdırılması texnologiya fənnin əsaslandırılması məzmunun təminatından, şagirdlərin texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşmasının imkanlarından bəhs edilir. Şagirdlərin idrak fəallığının dinamik inkişafı təhlil edilmiş və yekun nəticə verilmişdir.

Açar sözlər: *texniki yaradıcılıq, idrak fəaliyyəti, idrak fəallığı, texnoloji əsaslar, tərbiyədə standart, öyrənmə yolu*

Резюме. В статье анализируется формирование технических творческих навыков в познавательной деятельности учащихся, содержание обоснования предмета технологии, возможности формирования технических творческих навыков учащихся и динамического развития. Предоставляется итоговая результат и оценивание.

Ключевые слова: *техническое творчество, познавательная деятельность, познавательная активность, технологические основы, стандарт в воспитании, способ обучения*

Summary. The article analyzes the formation of technical creative skills in students' cognitive activity, the content of the substantiation of the subject of technology, the opportunities for the formation of students' technical creative skills and the dynamic development of students' cognitive activity and gives the final result.

Key words: *technical creativity, cognitive activity, cognitive activity, technological bases, standard in education, way of learning*

Şagirdlərin texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşmasına təminat verən metodoloji əsasların tədqiqi həmişə aktualıq təşkil etmişdir. Bu barədə araşdırıcıların fikirlərində oxşar cəhətlər diqqəti cəlb edir. Ümumiləşdimə apararaq, belə təsnif oluna bilər:

- texniki yaradıcılıq fəaliyyətinə meyilli olan şagirdləri təlim prosesində müəyyən etmək;
- yaradıcılıq potensiallarına görə öyrənənlərin gələcək peşə maraqlarını müəyyənləşdirmək;
- şagirdlərdə bilik və bacarığa maraq yaratmaqla, texniki yaradıcılıq bacarıqlarını formalaşdırmaq;
- şagirdlərdə texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşması ilə bağlı əlaqəli iş aparmaq;
- şagirdlərin texniki yaradıcılıq dərnəklərində təlim fəaliyyətini təmin etmək;
- təcrübədən məlumdur ki, mövzu ilə əlaqədar uğur qazanmaq üçün, ilk olaraq, onun mahiyyətini nəzəri cəhətdən öyrədən dərk etməlidir.

İdrak sözü latın dilindən gəlir. İdrak geniş və etimoloji mənada biliyə aid olan və ya əlaqəli olan hər şeyə aiddir. Bu səbəbdən idrak, insanların ömürləri boyu öyrənmə və təcrübə yolu ilə əldə etdikləri bütün məlumatların toplanmasıdır. Hazırda idrakın ən çox qəbul edilən tərif, canlıların məlumatları qavrayışdan işləmə qabiliyyətidir. Yəni duyğular vasitəsi ilə xarici aləmdən gələn stimulların tutulması yolu ilə insan məlumat əldə etməyə imkan verən və idrak olaraq təyin olunan bir sıra prosedurlara başlayır. Bu səbəbdən idrak, insanların beyin quruluşları tərəfindən həyata keçirilən və öyrənmənin inkişafına imkan verən birdən çox fəaliyyətin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutan bir müddətdir. Koqnitiv fəaliyyət ətrafdakı məlumatların qəbulu, inteqrasiyası, əlaqəsi və dəyişdirilməsi proseslərini əhatə edir. Bu mənada məlumat passiv deyil, aktiv olaraq qəbul edilir.

Şəxs tutulan stimulları idrak yolu ilə bilik yaratmaq üçün dəyişdirir və uyğunlaşdırır. İdrak, insanın fikirləri mənimsəyə bilməsi, şəkillər formalaşdırması və bilik qurmağı bacardığı üsuldur. Koqnitiv fəaliyyət olmadan insanlar öz inkişaf etmiş biliklərini yarada bilməyəcəklər və dünyanı passiv bir şəkildə qavrayacaqlar. Çoxsaylı araşdırmalar idrakın quruluşunu təşkil edən elementlərin öyrənilməsinə yönəlmişdir. Yəni idrak proseslərində hansı aspektlərin iştirak etdiyini müəyyənləşdirmək tələb olunur. Bu

mənada idrakın çoxsaylı proseslərin icrasını əhatə edən bir fəaliyyət olduğu iddia edilir. Bu səbəbdən idrak, müxtəlif vəzifələri əhatə edən ümumiləşdirilmiş bir zehni prosedurdur. Hazırda idrak quruluşunu təyin edərkən bəzi mübahisələr var. Hazırda idrak quruluşunun əsas cəhətlərinin aşağıdakılar olduğunu müəyyənləşdirmək üçün müəyyən bir fikir birliyi var. İdrakda həyata keçirilən ilk fəaliyyət müşahidə, yəni bir və ya daha çox vizual elementin aşkarlanması və mənimsənilməsidir. Müşahidə görmə hissi ilə həyata keçirilir və stimulun tutulmasına və müvafiq məlumatların qəbul edilməsinə imkan verir. İdrak üzərində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, idrak quruluşunun ikinci fəaliyyəti dəyişənlərin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Bu, o deməkdir ki, stimul alındıqdan və qəbul edildikdən sonra, idrak prosesləri tədqiqat fenomenində iştirak edən elementlərin və ya hissələrin yerini dəqiq bir şəkildə müəyyənləşdirməkdə məsuldur. İdrak prosesləri qavrayış, diqqət, yaddaş və ya düşünmə kimi müxtəlif idrak funksiyalarının iştirakı ilə xarakterizə olunur. Eşitmə, görmə, toxunma, qoxu və dad idrak üçün vacib olan qavrayış prosesləridir. Onların iştirakı olmadan qıcıqlandırıcıları tutmaq mümkün deyildir. Odur ki, məlumat beyinə çatmaz və idrak proseslərinin qalan hissəsini başlatmaq mümkün olmazdı. İdrak, şüursuz bir proses olması ilə xarakterizə olunur. Ancaq bu, passiv bir fəaliyyət olduğu anlamına gəlmir. İdrak tez-tez əvvəlcədən öyrənmə, təcrübə, təhsil və yaddaşda saxlanan əşyalarla formalaşır. Yaddaş mürəkkəb bir idrak funksiyasıdır. Bu, keçmişdəki məlumatların kodlaşdırılmasına, saxlanmasına və alınmasına imkan verir. Bu şəkildə tək bir fəaliyyət kimi deyil, daha çox koqnitiv funksiyalar kimi şərh olunur. Birincisi, işləyən yaddaş diqqətlə sıx əlaqəli bir idrak fəaliyyətidir. Bu, anlaşılan və iştirak edilən məlumatların məhdud bir müddətə (bir neçə saniyə) saxlanılmasına imkan verir və tutulan stimulları unutmamaq üçün vacibdir. Daha sonra, qısamüddətli yaddaş, yeni öyrənməyi əzbərləməyə başlamaq məqsədi ilə məlumatların bir qədər daha uzun müddət saxlanmasına davam etməyə imkan verir.

Nəhayət, uzunmüddətli yaddaşın görünüşü zamanla möhkəm və davamlı xatirələrin yaranmasına səbəb olan idrak funksiyasıdır. İnsanların biliklərinin məzmununu təşkil edir və beyin

strukturlarında saxlanılan məlumatların alınmasına imkan verir.

Düşüncə mücərrəd bir funksiyadır və tərifini çətindir. Ümumiyyətlə, beyin quruluşlarında əldə edilmiş və saxlanılan bütün məlumatları birləşdirməyə imkan verən fəaliyyət kimi müəyyən edilir. Bununla yanaşı, düşüncə əvvəllər əldə edilmiş biliklərlə işləməklə yanaşı, yeni məlumat əldə etməklə paralel olaraq fəaliyyət göstərmək üçün digər idrak funksiyaları ilə (qavrayış, diqqət və yaddaş) inteqrasiya oluna bilər. Bu mənada düşüncə hər hansı bir idrak prosesinin icrası üçün əvəzolunmaz bir funksiya kimi qəbul edilir. Eynilə, düşüncə, qavrayış, diqqət və yaddaş fəaliyyətini modulyasiya edən, bunun üçün idrak funksiyalarının qalan hissəsi ilə ikitərəfli bir şəkildə geri qayıtdığı vacib bir fəaliyyətdir. Düşüncə yolu ilə həyata keçirilə bilən xüsusi fəaliyyətlərdən bəziləri mülahizə, sintez və ya problem tənzimləmədir. Ən ümumi mənada düşüncə icra funksiyalarına səbəb olan fəaliyyətdir.

Qloballaşma şəraitində şagirdlərin ibtidai siniflərdən başlayaraq texnoloji prosesi bilmək vacibdir. İbtidai təhsildə tədris olunan fənlərin inteqrasiya tələbi şagirdlərin idrak fəaliyyətini genişləndirir onların texnoloji yaradıcılıq qabiliyyətini artırır. Tərbiyəvi təsir kimi izah olunur ki, insan hər ehtiyacını ödəmək istəyində, sadəliyi üçün köməkçi olaraq xidmət edən bir sıra elementlər icad etmişdir. Bu səbəbdən texnologiya, insanların ehtiyaclarını asanlaşdırma biləcək hər hansı bir proses və ya vasitə ola bilər.

Texnologiya fənnin tədrisi şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar əməl bacarıqlarını inkişaf etdirir. Texnoloji proseslərin məhsul istehsalına kömək edən tədrisdə mərhələləri motivasiyadan başlanır. Problemlərin aşkarlanması, məlumatların toplanması və təhlili, təsdiqlər həllini tapmış olur. Bütün əməliyyatların səmərəli olması metodoloji cəhətdən pedaqogika elmi ilə funksionallıq təşkil edir. Pedaqogika müasir anlamda tərbiyə, təlim və tədrisin forma və metodlarını öyrənən, insanları bilik, bacarıq, vərdislərə yiyələndirərək, onlarda cəmiyyətin müəyyən etdiyi əxlaq normaları və davranış qaydalarına uyğun münasibət formalaşdıraraq, həyata hazırlanması haqqında elmdir.

Pedagogika özünün nəzəri və texnoloji funksiyalarını vəhdətdə həyata keçirir.

Nəzəri funksiyalar üç səviyyədə təzahür edir:

1. Təsviredici və izahedici səviyyə (bu, qabaqcıl pedaqoji təcrübəni öyrənməkdir);

2. Diaqnostik səviyyə (bu, pedaqoji hadisələrin vəziyyətini, pedaqoqun və şagirdlərin səmərəli fəaliyyətini, onları təmin edən şəraiti və səbəbləri üzə çıxarmağı nəzərdə tutur);

3. Proqnostik səviyyə (bu, pedaqoji gerçəkliyi eksperimental yolla tədqiq etmək və onun əsasında varlığı dəyişdirməyin modelini qurmağı nəzərdə tutur).

Pedagogikanın texnoloji funksiyası üç səviyyədə həyata keçirilərək texniki yaradıcılıq həllini tapır:

– layihə səviyyəsi (buraya tədris planları, proqramları, dərslik və dərs vəsaitlərinin, pedaqoji tövsiyələrin işlənilməsi hazırlanması və s. daxildir);

– dəyişdirici səviyyə (bu səviyyədə pedaqoji elmin nailiyyətləri təhsil praktikasını təkmilləşdirmək və yenidən qurmaq məqsədilə tərtib olunur);

– refleksiv və korrektiv səviyyə (bu səviyyə elmi-tədqiqatların nəticələrinin təhsil-tərbiyə praktikasına təsirinin yekunlarını qiymətləndirməyi və sonradan elmi-nəzəriyyə ilə praktik fəaliyyətin qarşılıqlı təsirini korreksiya etməyi nəzərdə tutur).

“Texnologiya” fənn kurikulumunun tədris vahidi üzrə (plastilin və yapma, aplikasiya, mozaika, kağızqatlama, hörmə işləri və tikmə materialları, məişət mədəniyyəti, modelləşdirmə) nəzərdə tutulan mövzulara uyğun resurslar olan praktik işlər şagirdlərdə idrak bacarıqlarının formalaşdırmaq məqsədi ilə vəsaitə daxil edilmişdir.

İbtidai təhsil pilləsi üzrə şagirdin tədqiqatçılığında, təlim nəticələrinin qazanılmasında nəzəri və praktik materiallar onun idrak bacarıqlarını artırmaqla yanaşı, müəllimin bələdçilik qabiliyyətini inkişaf etdirir. Şagird təlim prosesində praktik işlərdən faydalanarkən vaxt itkisinə yol vermədən, iqtisadi cəhətdən əlverişli, ekoloji baxımdan heç bir tullantı olmadan məmulatın hazırlanması, onların müqayisəsi, texnoloji əməliyyatlardan (nişanlama, qatlama, ölçmə, kəsmə, biçmə, birləşdirmə) istifadə birgə fəaliyyət bacarıqları təhlükəsizlik texnikası və sanitariya-gigiyena qaydalarına əməl etməklə, yaradıcılıq nümayiş etdirərək müvafiq model və layihələr qurmağa nail olur.

İbtidai təşkil pilləsində “Texnologiya” fənninin məzmun xətlərinin (emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti, qrafika) təlim nəticələri müxtəlifdir. Burada əsas diqqət şagirdin həyati bacarıqlara əsaslanan təhsilinə yönəldilməlidir. Vəsaitdə verilən praktik təlim materiallarının şəkil, sxem, nümunə, icra ardıcılığının təsviri, əl hərəkətləri, rənglər və bir çox xüsusiyyətlərə maraq göstərməklə düşünmək, anlamaq və texnoloji əməliyyatlar aparmaqla şagird idrak fəaliyyətinə yönəldilməlidir.

Standartlar məzmun xətlərinə uyğun müəyyənləşdirilir. Yəni fənn kurikulumlarına başladığımız bir vaxtda hazırlanan metodik vəsaitdən müəllim bacarıqla istifadə etməklə, fəal (interaktiv) təlim üsullarından faydalanaraq fəaliyyət xətlərinin funksiyalarını reallaşdırmaqlar. Bu zaman şagirdlərin idrak fəzaları üzrə (düşünməyə yönəltmə, dərkətmə, düşünmə) aktivliyi səfərbər edilərək problemlərin həllinə, təşkilətmə və əsaslandırmağa, mühakimə yürütməyə, əlaqələndirməyə və təqdim etməyə yönəldilməlidir.

Şagirdlərin idrak fəaliyyətində texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşdırılması texnologiya fənninin əsaslandırılması məzmununa təminat verir.

Şagirdlərdə müqayisə və çeşidləmə, ilkin emal, özünəxidmət və birgəfəaliyyət vərdişləri, sadə layihələndirmə, tərtibat, modelləşdirmə, di-

zayn, canlı təbiətə xidmət bacarıqları, ölçü, mütənasiblik, simmetriya və digər həndəsi anlayışlar formalaşdırılır, sadə konstruksiyalar və yaradıcı işlərin yerinə yetirilməsi üzrə qabiliyyətlərin aşılması təmin olunur. Bu əsasda şagirdin ibtidai təhsildə qazandığı ümumi nəticələr idrak fəaliyyətində texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşdırılmasına səbəb olur. O, materialları müqayisə edir və çeşidləyir, müvafiq texnoloji vasitələrdən (ölçmə, kəsmə, bismə, birləşdirmə və s.) istifadə edir, sadə məmulatlar hazırlayır; sadə məişət xidmətlərini yerinə yetirir; birgəfəaliyyət bacarıqları nümayiş etdirir, özünün və başqalarının hazırladığı məmulatlara münasibət bildirir; təhlükəsizlik texnikası və sanitariya-gigiyena qaydalarını şərh edir və praktik fəaliyyətdə onlara riayət edir; yaradıcılıq tələb edən sadə tapşırıqları yerinə yetirir, model və layihələr qurur.

Problemin aktuallığı. Şagirdlərin idrak fəaliyyətində texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşdırılması təhsildə əmək hazırlığında idrak fəallığına münasibətin bildirilməsi aktual bir məsələdir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə şagirdlərin texniki yaradıcılıq bacarıqlarının formalaşdırılması təhsildə əmək hazırlığında idrak fəallığını diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. N. Axundov və b. “Texnologiya – 2”. (Müəllimlər üçün metodik vəsait). – Bakı: Azpoliqraf, – 2009.
2. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. – Bakı – 2008.
3. Rüstəmov, T. Dadaşova. Ali məktəb pedaqogikası. – Bakı: Nurlan, -2007. – 568 s.
4. M. Fərhadoglu. Fəlsəfənin əsasları. Bakı: Maarif, 2000. – 440 s.
5. Ş. Ağayev, X. Əmircanova. İbtidai siniflərdə “Texnologiya” fənn kurikulumundan didaktik materiallar. Bakı: Nasir, 2008. 88 s
6. Ş. Ağayev. İbtidai siniflərdə şagirdlərlə əməli işlərin təşkili texnologiyası. – Bakı: Nasir, – 2009. – 232 s

E-mail: reyhan.hacizad@mail.ru

Rəyçilər: ped.ü.fəls.dok., dos. Ş.O. Ağayev,
ped.ü.fəls.dok. G.T. Eminova

Redaksiyaya daxil olub: 03.06.2022.